

РОЗВИТОК І СТАНОВЛЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ ТА ПІВДЕННОЇ ЧАСТИН СХІДНОЇ ЄВРОПИ В VIII–X СТ.

Н.В. Польщікова,

zbirnyk-das@ogasa.org.ua, ORCID: 0000-0001-5508-9725

Одеська державна академія будівництва та архітектури, Україна

Анотація. В даній статті розглядається розвиток і становлення слов'янських архітектурно-будівельних традицій VIII–X ст. у двох районах середньої та західної частин Середньої Європи на двох її територіях - центральній і південній: від Верхньої Ельби до Нижнього Подунав'я і Балкан; від лісостепу між Дністром та Дунаєм. В V–VII ст. на цих територіях виникли дві слов'янські локальні групи: у першому – празько-корчакська – славени, у другому - празько-пеньківська - анти. З кінця VII по VIII ст. на територіях, зайнятих славенами, утворилися нові племена об'єднання, зв'язані з життям літописних племен: дульобів, волинян, древлян, полян, дреговичів, а також з населенням Брестського Побужжя та Верхнього Понеманья. На територіях у міжріччях Нижнього Дніпра і Нижнього Дністра, у басейні Дністра і Трубіжа, у Прикарпатті в V–VII ст., зайнятих антами, утворилися племена хорватів, тиверців, та уличів. Пам'ятки життя усіх згаданих племен VIII–X ст.: поселення, оборонні споруди, житла, виробничі майстерні, культові будівлі та споруди поховань. Аналізу їхнього розвитку і присвячена дана робота.

Ключові слова: поселення, оборонні споруди, житла, виробничі майстерні, культові будівлі, споруди поховань.

Постановка проблеми. Дане дослідження - продовження теми, розпочатої в попередніх номерах збірників наукових праць «Актуальні проблеми теорії та історії архітектури України» і розкриє розвиток архітектури на території Східної Європи від палеоліту до початку російської державності в кінці X ст. У попередніх статтях розглянуто становлення архітектури і архітектурних традицій у населення лісостепової та степової зон Східної Європи від V ст. н.е. - до кінця VII ст., етапу раннього слов'янського середньовіччя. У процесі розселення слов'ян в V-VII ст. - склалися локальні угруповання ранньослов'янських об'єднань на території Середньої і Східної Європи. Утворилися кілька слов'янських об'єднань відповідно за природними зонами проживання. Пізній період раннього слов'янського середньовіччя у VIII-X ст. - час формування слов'янських спільнот, які увійшли на кінці X ст. в державу Русь. В даному дослідженні розглянуто розвиток та становлення архітектурних традицій з VIII по X ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, останні археологічно-історичні роботи [1-6] в напрямку даного дослідження проводилися у XX ст. Керуючись методологією яка була випробувана раніше [7-8], проаналізовано основні праці, де в загальних рисах показані шляхи становлення і розвитку архітектури та будівельної практики. Дана стаття - п'ята із загальної тематики «Розвиток становлення архітектури на території стародавньої Русі від палеоліту до кінця X століття н.е.» [9-12].

Мета статті: за літературними джерелами дослідити архітектурно-будівельні пам'ятники ранніх слов'ян VIII-X ст., виявити спільні риси, які характерні саме для слов'янських спільнот Середньої Європи.

Завдання статті: показати спільність архітектурно-будівельних традицій ранніх слов'ян Середньої і Східної Європи на всіх територіях їх проживання в VIII-X ст.

Основна частина. За висновками археологів, основна ранньослов'янська спільність Середньої і Східної Європи, V-VII ст. - *празька* (назва - від перших знахідок на території Праги, Чехія), була розташована в межиріччі Дніпра і Верхньої Вісли, стала вихідною для слов'янських старожитностей VIII-X ст. У період V-VII ст. слов'яни розселилися на територіях великої площі і, контактуючи з місцевим населенням, утворили 7 локальних груп в трьох районах Середньої та Східної Європи:

- *Південний район*, від Верхньої Ельби до Прип'ятського Полісся: Празько-корчацьке (с. Корчак - в межиріччі верхів'їв Случі і Тетерева), Йордан - славені [14,с.501],

- лісостеп межиріччя Дніпра і Дунаю, включаючи Середнє та Нижнє Подунав'я та Балканський півострів, Празькомо-пеньковське (с. Пеньківка на Тясмині), Йордан і Прокопія Кесарійського [9, с.1063] - анти;

- *Західний район*, Верхній Дніпро, верхів'я Західної Двіни, Верхнє Поочье-колочинське (городище Колочін на правому березі Дніпра, між гирлами Березини і Сожу, суч. Білорусь), Тушемля - Банцеровщіни (городище Тушемля, суч. Смоленська область; Банцеровщина, городище біля Мінська, суч. Білорусь), Мощинська (городище Мощинність на правому березі р. Пополта в басейні р. Угра) [14,с.1010], Тацит [14,с.1304] і Йордан - венеди;

- *Північний район*, басейни річок Велика, Мста, верхів'я Ловати, Луги і Плюсс, озер Ільмень та Псковське - спільноти культури довгих курганів і Новгородських сопок [13,с.10-66].

Дане дослідження наведено тільки для територій, зайнятих в V-VII ст. слов'янськими спільнотами празької культури [13-15]. Території між Дніпром, Дністром і Віслою, в V-VII ст. займали Празько-корчацьки племена, славені Йордану, які з кінця VI-VIII ст. сформували нові племінні об'єднання, і займали ці території до X ст., залишили пам'ятники будівництва по типу Лука-Райковецьких (поселення в урочищі Лука біля с. Райки на р. Гліноп'ять, Житомирської обл.) [2, с.90; 4, с.174; 5, с.90-91]. З Лука-Райковецькими пам'ятниками на території Празько-корчацьких старожитностей археологи та історики пов'язують життєдіяльність літописних племен: дулєбов, волинян, древлян, полян, дреговичів і також населення Брестського Побужжя і Верхнього Понемання [2, с.92-94; 6, с.295-296].

Найважливіші етнографічні ознаки матеріальної культури слов'ян: глиняний посуд, домобудівництво і похоронна обрядовість - виділяють слов'янське населення на всіх територіях їх проживання [2, с.10; 5, с.73].

Поселення, розміщення, планування, призначення. Поселення того час, по топографії не відрізняється від попередніх поселень, які організовували на корінних берегах, у води [2, с.90; 4, с.177; 5, с.91]; розміщували групами, у вигляді «гнізд» [2, с.178]. Відзначається їх кількісне територіальне зростання [2, с.90; 4,с.177-178; 65, с.284]. Поселення були як неукріплені (відкриті), так і городища з лінійним плануванням (площа складає до 3,0 га), яке в одних місцях - звичайне-вуличне. В інших - в кілька рядів, безсистемне або групами [2, с.13; 4, с.178]. Зовнішня хаотичність і безсистемність, як встановлено археологами і етнографами, підпорядковувалася певній системі і регламентувалося чіткими правилами, що виявлено на повністю дослідженому поселенні Рашків-І на Дніпрі Хотинського району Чернівецької обл. [5, с.146]. Поява городищ відзначається VIII ст., в Прип'ятському Поліссі (Хотомель на Стиру, Бабка та Хильчиці на Горині в Рівненській обл.), пов'язано з об'єднанням слов'ян в Племінний союз [2, с.90]. У IX ст. сформувалися городищі - торговельно-ремісничі центри: Місто на Тетереві, Білгородка і Плесненське на Ірпені, Райки на Гнілоп'яті та інші в басейні Прип'яті [2, с.11,90; 4, с.180]. У Буковинському Прикарпатті відомо більше 10 городищ VII-IX ст. За призначенням городища поділяються на два типи: городища постійного проживання і ремісничо-торговельні та ремісничо-торгово-адміністративно-політичні центри [5, с.179]. Середина представлених городищ утворювала вільний простір [5, с.180]. До XI ст. археологи нарахували 30 городищ постійного проживання [1, с.52]. Площі найбільших з них склали від 10 га (Вишгород, Витичев, Гочев, Чернігів, Ревне-ІІ, Полоцька, Тітчіха) до 14 га (Київ до 9 ст. - 11 га; Листвин - 11 га;

Ступниця - 14 га). За «Повісті временних літ», до X ст. налічувалося понад 20 міст, в т.ч. Новгород (7 га), Псков (2,5 га), інші [1, с.53; 4, с.250].

Оборонні споруди. Для городищ постійного проживання системами оборони служили дерев'яні стіни на валах, укріплені зрубами-опорами, перед валами - земляні рови-ескарпи (земляні рови з крутими схилами), дерев'яні укуси. На деяких городищах є напівземлянки, які конструктивно пов'язані з укріпленням. Іноді замість дерев'яних стін використовували частоколи. На городищах-сховищах системи оборони аналогічні [4, с.179-180]. Уздовж кордону зі Степом, де з 915 р. з'явилися печеніги [3, с.214], протягом X ст. були побудовані великі міста-фортеці, своєрідні штаби оборони правого і лівого берегів Дніпра при підходах до Києва: Переяславль, 907 м (при князі Олегі), площею близько 80 га та Білгород, 991 м (при князі Володимирі), площею 52 га [1, с.53, 168]. Крім того, при князі Володимирі, на шляху кінних печенізьких орд зведена оборонна лінія вздовж берегів річок Стугни, Сули, Трубежа, Остера і Десни та системи фортець. У кожній з систем була власна фортеця для розміщення місцевого населення і цитадель для постійного гарнізону. Вали фортець були складними інженерними спорудами (X - поч. XI ст.), основа яких - поставлені впритул один до одного дерев'яні зруби, забиті землею. Іноді зруби мали господарсько-житлове призначення (Витичев, Малий Новгород), ззовні таких зрубів робилася кладка з декількох рядів сирцю. Над валом стіни зрубів утворювали дерев'яну стіну з двох-трьох ярусів з бойовими ходами. Над воротами, а іноді і в місцях повороту стін, будували дерев'яні вежі [1, с.168]. На торговому шляху з Києва до Західної Європи, для захисту місцевого населення, у IX ст. будували нагірні фортеці, яскравий приклад - Тустань [6, с.377-380; 8, с.1-15].

Житла (рис. 1). У житловому будівництві продовження традицій попереднього часу [1, с.137-138; 2, с.90; 4, с.179; 5, с.91-92; 15, с.69]:

- Квадратні в плану напівземлянки зрубної або стовбчастої конструкції.
- Наземні невеликі зрубні будинки, площею від 3,5 x 3,0 м² до 4,5 x 3,5 м².
- Печі у всіх типах житла розташовані у кутку, протилежному входу - до X ст., з X ст. - поруч зі входом. Основа печі-кам'янки (глинобитні) було вирізано в материковому останці.
- Конструкції стін представляли трьох типів:
  - стовпова з дерев'яні обшивкою (стіни викладені з плах або дошок, покладених горизонтально);
  - зрубна;
  - столбчата, з плетеним каркасом.
- Дахи - двосхилі, для утеплення дерев'яний настил присипали шаром глини.
- Підлоги - земляні, обмазані глиною.
- Численні господарські будівлі - типу житлових, але з більш легкими стінами, ніж у жителів на плетеному каркасі, численні ями для побутових відходів в оселях і поза ними [4, с.179; 6, с.284]. Типи жителів остаточно склалися у X - поч. XI ст. [1, с.138].

Виробничі споруди. Після занепаду господарського виробництва у VI -VIII ст., стала розвиватися реміснича діяльність: залізоплавильний центр на Середньому Дніпрі - Григорівське. У городище Могилів-Подільського району Вінницької обл., 25 залізоплавильних горнів виконані у вигляді невеликих глиняних конусоподібних споруд, висотою 0,7 м, розташовані за межами городища [4, с.187; 6, с.287]; ковальський центр в Буковському Прикарпатті, Добринівське городище, де керамічні і шкіроробляні майстерні розміщували за межами городища [4, с.187].

Культові споруди. За археологічними даними, слов'янські язичницькі святилища будували у VIII-X ст. За призначенням святилища можна розділити на три типи:

- для щоденних молінь, безпосередньо у поселеннях або біля них;
- міжплеменні - для малих або первинних об'єднань, в більш-менш великих районах розселення слов'ян, іноді на кілька десятків поселень (у Ржавінському лісі на Північній Буковині, під Каневом на Дніпрі, у інших містах [2, с.262-263];

- общеплемені спілки (в Шумську близько Житомира, VIII-IX ст.) [2, с.262].

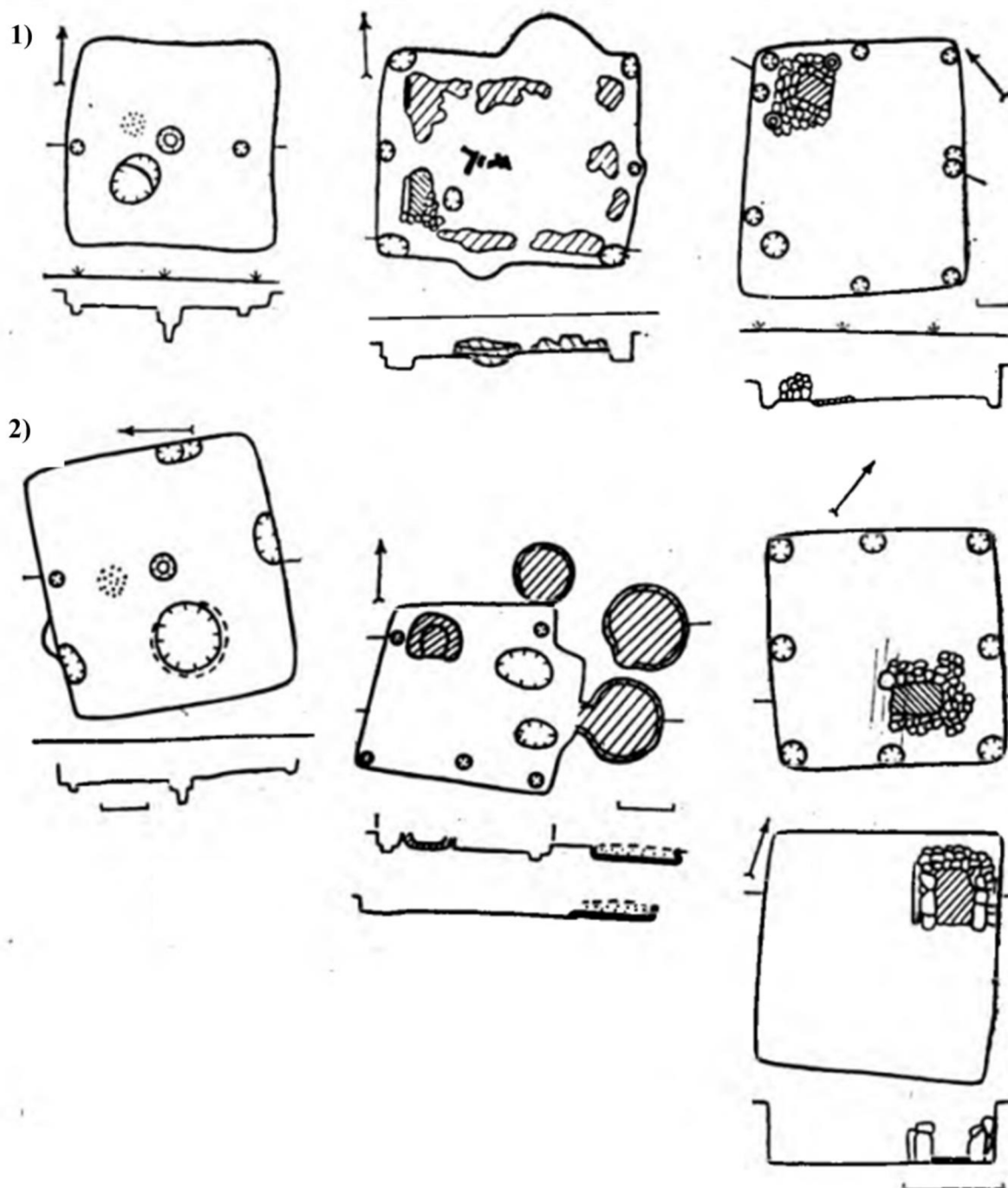

Рис. 1 Приклади слов'янського житла: 1) III-V століття; 2) V-VII століття
(ілюстрація: В.Д. Баран та ін.) [15, с.69]

За рельєфом місцевості святилища влаштовувалися двох видів:

- в низьких рівнинних місцях на горбисті серед лісів і боліт - болотні (в Шумську на відрозі невисокого берега р. Гнилоп'ять);
- в місцевостях з сильно порізаним або холмисто-гірським рельєфом (у Ржавінському лісі - на високому горбисту), на вершині високої гори (під Каневом на Дніпрі та ін.) [2, с.262].

Всі святилища, незалежно від рельєфу місцевості, мали однорідну забудову: рівні майданчики, переважно круглої форми в плані, зі стовпом-ідолом посередині і місцями для ритуальних багать по краях майданчиків. Всі мали укріплення зовні схожі з житловими

городищами, але не мали військово-оборонного значення через їх малої потужності і носили лише ритуальний характер [2, с.261-262]. За планами майданчиків святилища могли бути трьох видів:

- круглі (діаметр від 14 до 30 м) або овально-круглі (як в Ржавінском лісі, в поперечнику - 24 м) з горизонтальною або злегка випуклою (або зі злегка увігнутою) до середини поверхнею;
- прямокутні (як на Андріївській горі в Києві, площею 4,2 x 3,5 м²;
- складного плану (як в Шумську, близько Житомира, де план у вигляді хреста, площею 14,0 x 11,0 м² [2, с.261-263; 4, с.181].

Споруди поховань. Курганний обряд на землях Лука-Райковецьких пам'ятників в IX-X ст. повністю витіснив обряд поховання на ґрунтових могильниках за межами поселень. У VIII-IX ст. основний обряд - трупопоховання, іноді - кремація [2, с.91].

На територіях Нижнього Дніпра і Дністра, в басейні Дністра та Прута, в Прикарпатті в V-VII ст., що зайняті Празькому-Пеньковськими племенами (антами Йордану і Прокопія Кесарійського), антська культура, в тому числі - будівництво, поступово протягом VIII-X ст. трансформувалося в культуру типу Лука-Райковецької [2, с.123; 6, с.296]. Історики це пояснюють пересуваннями великих племінних об'єднань. За археологічними даними, освоєння слов'янами Нижньодунайських земель здійснювалося в кілька етапів з різних слов'янських областей, при таких процесах відбувалося змішання місцевого і прийшлого населення.

За «Повістю временних літ», на колишній антської території влаштувалися хорвати, тиверці і уличі, будівництво яких було загальнослов'янської типу [2, с.123].

Висновки. Таким чином, на територіях, освоєних слов'янами Середньої і Східної Європи до XI ст., будівництво поселень, оборонних споруд, житлових, культових будівель і поховальних споруд з однаковим поховальним обрядом - було однотипним, і могло бути передумовою для об'єднання даних середньо- і східноєвропейських територій в єдину державу.

Однак, міграційні процеси на території Середньої Європи привели до відокремлення її населення від населення Східної Європи, що в кін. X ст. оформилося в освіту кількох держав у Середній Європі і в Східній Русі. До складу Русі увійшли племена і об'єднання дулєбов, волинян, древлян, полян, дреговичів, населення Брестського Побужжя і Верхнього Понемання з єдиними будівельними традиціями.

Література

- [1] Седов, В.В. Археология. Древняя Русь. Город, замок, село [текст] / М.: Наука, 1982. – 431 с.
- [2] Седов, В.В. Археология. Восточные славяне в VI-XIII вв. [текст] / М.: Наука, 1982. – 326 с.
- [3] Археология. Степи Евразии в эпоху средневековья [текст] [АН Украинской ССР, инст-т археол.] / М.: Наука, 1981. – 301 с.
- [4] Археология. Раннеславянский и древнерусский периоды [текст] [АН Украинской ССР, инст-т археол.] / К.: Наукова думка, 1986. – 573 с.
- [5] Давня історія України. Слов'янсько-руська доба [текст] / К.: інст-т археол. НАН України, 2000. – 695 с.
- [6] История. Первобытно-общинный строй и зарождение классового общества. Киевская Русь (до второй половины XIII в.) [текст] / К.: Наукова думка, 1981. – 495 с.
- [7] Польщикова Н.В. Развитие и становление древнерусской архитектуры к XI в. н.э. / Н.В. Польщикова // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. – 2011. – №. 11. – С. 15-21.

- [8] Польщикова Н.В. Становление и развитие архитектуры на территориях Молдовы и Украины эпохи энеолита/ Н.В. Польщикова // *Arta preistorică si medievală*. – 2016. – №. 1 – С. 31-37.
- [9] Польщикова Н.В. Развитие и становление архитектурно-строительных традиций Восточной Европы от позднего палеолита до раннего железа / Н.В. Польщикова // *Проблеми теорії та історії архітектури України*. – 2017. – №. 17. – С. 20-28. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/59769
- [10] Польщикова Н.В. Развитие и становление архитектурно-строительных традиций Восточной Европы–эпохи раннего железа до конца скифского периода / Н.В. Польщикова // *Проблеми теорії та історії архітектури України*. – 2018. – №. 18. – С. 128-136.
- [11] Польщикова Н.В. Развитие и становление архитектурно-строительных традиций степной и лесостепной зон восточной Европы от конца скифского периода до V в н.э. / Н.В. Польщикова // *Проблеми теорії та історії архітектури України*. – 2019. – №. 19. – С. 199-208.
- [12] Польщикова Н.В. Развитие и становление архитектурно-строительных традиций степной и лесостепной зон Восточной Европы с V по VII в. / Н.В. Польщикова // *Проблеми теорії та історії архітектури України*. – Одесса: Астропринт, 2020. – Вып.20. – С. 188–195.
- [13] Рожко М.Ф. Тустань – наскельна твердиня [текст] [мін-во культури України, Львівський держ. істор. Музей / Н.В. Польщикова // К.: Поліграфкнига, 1995. – 15 с.
- [14] Прохоров, А.М. Энциклопедический словарь / М.: Энциклопедия, 1982. – 1600 с.
- [15] Баран В.Д. та ін. Походження слов'ян / В.Д. Баран, Д.Н. Козак, Р.В. Терпиловский: Відат. Ред.. О.П. Моця; ін-т архнології. // К.: Наук. думка, 1991. – 144 с.: іл. ISBN 5-12-002110-7.

References

- [1] Sedov, V.V. (1982). *Archeology. Ancient Russia. City, castle, village*. Nauka [in Russian].
- [2] Sedov, V.V. (1982). *Archeology. Eastern Slavs in the VI-XIII centuries*. Nauka [in Russian].
- [3] *Archeology. The steppes of Eurasia in the Middle Ages*. (1981). Nauka [in Russian].
- [4] *Archeology. Early Slavic and Old Russian periods*. (1986). Naukova dumka [in Russian].
- [5] *Davnja istorija Ukraïni*. (2000). Slov'jans'ko-rus'ka doba. Inst-t arheol. NAN Ukraïni [in Ukrainian].
- [6] *Istorija. Pervobytno-obshhinnyj stroj i zarozhdenie klassovogo obshhestva. Kievskaja Rus' (do vtoroj poloviny VIII v.)*. (1981). Naukova dumka [in Russian].
- [7] Pol'shhikova, N.V. (2011). The development and formation of Old Russian architecture by the XI century. *Problems of theory and history of architecture of Ukraine*, 11, 15-21. [in Russian].
- [8] Pol'shhikova, N.V. (2016). Formation and development of architecture in in the areas of Moldova and Ukraine during the Chalcolithic period. *Arta preistorică si medievală*, 1, 31-37. [in Russian].
- [9] Pol'shhikova, N.V. (2017). Development and formation of the architectural and construction traditions of Eastern Europe from the late Paleolithic to the early iron. *Problems of theory and history of architecture of Ukraine*, 17, 20-28. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/59769 [in Russian].
- [10] Pol'shhikova, N.V. (2018). Development and formation of the architectural and construction traditions of Eastern Europe - the Early Iron Age to the end of the Scythian period. *Problems of theory and history of architecture of Ukraine*, 18, 128-136. [in Russian].
- [11] Pol'shhikova, N.V. (2019). Development and formation of architectural and construction traditions of the steppe and forest-steppe zones of Eastern Europe from the end of the Scythian period to the V century AD. *Problems of theory and history of architecture of Ukraine*, 19, 199-208. [in Russian].

- [12] Pol'shnikova, N.V. (2020). Development and formation of architectural and construction traditions of the steppe and forest-steppe zones of Eastern Europe from the V to the VII century. *Problems of theory and history of architecture of Ukraine*, 20, 188–195. [in Russian].
- [13] Rozhko, M.F. (1995). *Tustan' – naskel'na tverdinja*. Poligrafkniga [in Ukrainian].
- [14] Prohorov, A.M. (1982). *Jenciklopedicheskij slovar'*. Jenciklopedija [in Russian].
- [15] Baran, V.D. et al. (1991). *Pohodzhennja slov'jan*. Naukova dumka, ISBN 5-12-002110-7 [in Ukrainian].

DEVELOPMENT AND FORMATION OF SLAVIC ARCHITECTURAL AND BUILDING TRADITIONS IN THE TERRITORY OF WESTERN AND SOUTHERN EASTERN EUROPE FROM THE VIII–X CENTURIES

N.V. Polshikova,

zbirnyk-das@ogasa.org.ua, ORCID: 0000-0001-5508-9725

Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, *Ukraine*

Abstract. This research is a continuation of the theme started in the previous issues of the collections of scientific works «Problems of the theory and history of architecture of Ukraine», where the development of the architecture of Eastern Europe from the Paleolithic to the beginning of Russian statehood at the end of XX century. The previous articles examined the formation of architecture and the development of architectural traditions among the population of the forest-steppe and steppe zones of Eastern Europe from the Paleolithic to the end of the early stage of the Slavic Middle Ages, to the end of VII century. The process of settling the Slavs during the V-VII centuries distinguished by complex regroupings of early Slavic associations in the territories of Central, South-Eastern and Eastern Europe from the V century until the end of the period of the early stage of the Slavic Middle Ages, to the end of VII century. In the process of settling the Slavs in the early period of the early Slavic Middle Ages, local groupings of early Slavic associations formed in these territories. Local groupings had a common origin from a single Slavic association - the Prague. Communities of Prague culture during the V-VII centuries transformed into two powerful Slavic groupings the southern region - from the Upper Elbe to the Pripyat Polesye - the Prague-Korchak region, along the Jordan – Slaven; forest-steppe between the Dnieper and Danube rivers, including the Middle and Lower Danube and the Balkan Peninsula, Prague-Penkovskaya, along the Jordan and Procopius of Kessarii, Antes.

Settlements VIII–XX centuries in terms of topography, they do not differ from the settlements of the V-VII centuries: they are on the indigenous shores, near the water; were placed in groups in the form of «nests»; there were open settlements, with a linear layout, haphazard and groups. In the IX century many settlements-trade-craft centers were formed. According to the purpose of the settlement there were two types: the settlement of permanent residence and the settlement-refuge, the middle of which was traditionally not built up. This work is devoted to the analysis of the development of settlements.

Keywords: settlements, defense structures, dwellings, industrial buildings, places of worship, burial structures.

РАЗВИТИЕ И СТАНОВЛЕНИЕ СЛАВЯНСКИХ АРХИТЕКТУРНО-СТРОИТЕЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ НА ТЕРРИТОРИИ ЗАПАДНОЙ И ЮЖНОЙ ЧАСТИ ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В VIII–X ВВ.

Н.В. Польщикова,

zbirnyk-das@ogasa.org.ua, ORCID: 0000-0001-5508-9725

Одесская государственная академия строительства и архитектуры, Украина

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие и становление славянских архитектурно-строительных традиций VIII–X вв. в двух районах средней и западной частей Средней Европы, на двух её территориях – центральной и южной:–1) от Верхней Эльбы до Нижнего Подунавья и Балкан;–2) лесостепь между Днестром и Дунаем. В V–VII вв. на этих территориях образовались две славянские локальные группы: в первом – пражско-корчакская – с(к)лавены, во втором – пражско-пеньковская – анты.

С кон. VII–VIII вв. на территориях, занятых с(к)лавенами, образовались новые племенные объединения, связанные с жизнедеятельностью летописных племён: дулёбов, волынян, древлян, полян, дреговичей, а также с населением Брестского Побужья и Верхнего Понеманья. На территориях в междуречье Нижнего Днепра и Нижнего Днестра, в бассейне Днестра и Прута, в Прикарпатье в V–VII вв., занятых антами, образовались племена хорватов, тиверцев и уличей. Памятники жизнедеятельности всех указанных племён VIII–X вв.: поселения, оборонные сооружения, жилища, производственные постройки, культовые постройки и сооружения захоронения. Анализу их развития и посвящена данная работа.

Ключевые слова: поселения, оборонные сооружения, жилища, производственные постройки, культовые сооружения, сооружения захоронений.